

ЎЗБЕКИСТОНДА АЁЛЛАРГА НИСБАТАН РАҚАМЛИ ЗЎРАВОНЛИК: ҲОЛАТ, МУАММОЛАР ВА МИЛЛИЙ СТРАТЕГИЯГА ЭҲТИЁЖ

*Самарканд вилоят адлия бошкармаси ҳуқуқий ахборот шўъбаси бош
маслаҳатчиси*

Наргиза Файзиева Насуллаевна

Аннотация: Ушбу тезисда Ўзбекистонда аёлларга нисбатан рақамли зўравонлик муаммоси ҳуқуқий, институционал ва ижтимоий жиҳатдан таҳлил қилинган. Рақамли зўравонликнинг асосий шакллари, унинг гендер тенгликка салбий таъсири ҳамда миллий қонунчиликдаги мавжуд бўшлиқлар илмий асосда ёритилган. Шу билан бирга, рақамли зўравонликни алоҳида ҳуқуқий категория сифатида белгилаш, мониторинг тизимини жорий этиш ва идоралараро ҳамкорликни кучайтириш зарурати асослаб берилган. Халқаро тажриба таҳлили орқали Ўзбекистон учун комплекс миллий стратегия ишлаб чиқиш бўйича таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: рақамли зўравонлик, гендер тенглик, кибербуллинг, онлайн таъкиб, ҳуқуқий таҳлил.

Рақамли трансформация замонавий жамият тараққиётининг энг муҳим ва стратегик йўналишларидан бири бўлиб, у ижтимоий муносабатлар тизими, иқтисодий алоқалар, давлат бошқаруви ва маданий коммуникация шакллари тубдан ўзгартирмоқда. Ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши инсонларга улкан имкониятлар яратиб бергани билан бирга, янги турдаги ижтимоий ва ҳуқуқий хавфларни ҳам юзага келтирди. Шулар орасида рақамли зўравонлик айниқса аёллар учун гендер асосидаги системавий таҳдид сифатида шаклланиб бормоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Аёллар агентлиги (UN Women, 2023) маълумотларига кўра, дунё бўйича интернетдан фойдаланувчи аёлларнинг тахминан 38–40 фоизи ҳаёти давомида камида бир марта онлайн таъкиб, таҳдид ёки рақамли зўравонликнинг турли шаклларига дуч келган.

Илмий нуқтаи назардан рақамли зўравонлик (cyber violence against women) анъанавий гендер зўравонликнинг рақамли муҳитга кўчирилган, бироқ мазмунан янада мураккаблашган шакли сифатида баҳоланади. Унинг асосий хусусиятлари анонимлик, тез тарқалиш, доимий таъсир кўрсатиш имконияти ва трансчегаравий характерга эга эканлиги билан белгиланади. Бу ҳолат зўравонликнинг нафақат шахсий, балки ижтимоий

ва институционал даражада ҳам салбий оқибатларга олиб келишини кўрсатади. Рақамли зўравонлик кибербуллинг, онлайн таъкиб (cyberstalking), шахсий маълумотларни ноқонуний тарқатиш (doxxing), интим материаллар орқали шантаж (sextortion), дипфейк технологиялари орқали обрўга путур етказиш ҳамда нафрат нутқи каби кўринишларда намоён бўлади.

Халқаро тадқиқотлар шуни кўрсатадики, аёллар рақамли муҳитда эркакларга нисбатан жинсий характердаги ҳақорат, таҳдид ва босимга анча кўпроқ дуч келади. Хусусан, Khaleghipour ва Koban (2025) тадқиқотларида аёллар онлайн платформаларда 1,5–2,5 барабар кўпроқ жинсий зўравонликка учраши қайд этилган. Бу ҳолат аёлларнинг ижтимоий тармоқларда фаол иштирокини чеклаб қўйиб, уларда ўзини-ўзи цензура қилиш ҳолатини кучайтиради ва натижада жамоатчилик муҳокамаларида гендер тенгсизликни янада чуқурлаштиради.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда рақамли инфратузилма жадал ривожланиб, интернет фойдаланувчилари сони 32 миллиондан ошгани расмий статистик маълумотларда қайд этилган (Stat.uz, 2024). Бу мамлакат аҳолисининг катта қисми рақамли муҳитда фаол эканини кўрсатади. Бироқ рақамли технологиялардан фойдаланиш кўламининг кенгайиши билан бирга рақамли хавф-хатарлар ҳам ортиб бормоқда. Шу билан бирга, Ўзбекистонда рақамли зўравонлик ҳолатларини алоҳида ҳисобга олиш ва таҳлил қилишга қаратилган ягона расмий статистик тизим мавжуд эмас. Бу ҳолат муаммонинг реал кўламини баҳолашда жиддий “маълумотлар танқислиги”ни келтириб чиқаради. Мутахассислар баҳосига кўра, рақамли зўравонлик ҳолатларининг фақат 10–20 фоизи ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга расман етказилади, қолган қисми эса ижтимоий босим, кўркув ва ҳуқуқий хабардорлик етишмаслиги сабабли яширин қолиб кетади.

Ҳуқуқий жиҳатдан Ўзбекистонда хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича кенг қамровли норматив-ҳуқуқий база шакллانган. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси барча фуқароларнинг тенглигини кафолатлайди ва ҳар қандай дискриминацияни тақиқлайди. 2019 йилда қабул қилинган “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун зўравонликнинг жисмоний, психологик, иқтисодий ва жинсий шакллари ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишга қаратилган. Шунингдек, “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонун гендер тенгликни давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан бири сифатида белгилайди.

Бироқ чуқур ҳуқуқий таҳлил шуни кўрсатадики, амалдаги қонунчиликда рақамли зўравонлик алоҳида ҳуқуқий институт сифатида

тўлиқ шаклланмаган. Бу ҳолат бир қатор тизимли ҳуқуқий бўшлиқларни келтириб чиқаради. Биринчидан, кибертаъқиб, онлайн таҳдид ва рақамли зўравонлик ҳолатларини ҳуқуқий квалификация қилишда ягона ёндашув мавжуд эмас. Иккинчидан, рақамли муҳитда содир этилган ҳуқуқбузарликларни исботлаш, рақамли далилларни йиғиш ва уларни суд жараёнида қўллаш бўйича аниқ процессуал механизмлар етарли даражада ривожланмаган. Учинчидан, интернет платформалари ва ижтимоий тармоқларнинг ҳуқуқий жавобгарлиги масаласи тўлиқ тартибга солинмаган.

Жиноят кодекси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда шахс шаъни, кадр-қиммати ва шахсий дахлсизликни ҳимоя қилувчи нормалар мавжуд бўлса-да, улар асосан анъанавий офлайн муҳитга мослашган. Рақамли муҳит эса тезкорлик, анонимлик ва глобал тарқалиш хусусиятлари билан ажралиб туради. Шу сабабли мавжуд ҳуқуқий нормалар ҳар доим ҳам рақамли зўравонлик ҳолатларини самарали камраб ололмайди.

Институционал жиҳатдан Ўзбекистонда рақамли зўравонликка қарши курашиш тизими давлат органлари, маҳалла институти ва фуқаролик жамияти ташкилотлари орқали амалга оширилади. Бироқ амалда ушбу тизимда идоралараро ҳамкорлик тўлиқ интеграциялашмаган. Ички ишлар органлари, Адлия вазирлиги, Рақамли технологиялар вазирлиги ҳамда гендер сиёсатини амалга оширувчи ташкилотлар ўртасида ягона рақамли мониторинг ва ахборот алмашинув платформаси мавжуд эмас. Бу эса муаммони тизимли таҳлил қилиш ва тезкор чора кўриш имкониятларини чеклайди.

Халқаро тажриба таҳлили шуни кўрсатадики, Европа Иттифоқида 2022 йилда қабул қилинган “Рақамли хизматлар тўғрисидаги қонун” (Digital Services Act) орқали интернет платформаларига зарарли контентни тезкор бартараф этиш, шаффофлик ва ҳисобдорлик бўйича қатъий мажбуриятлар юкланган. Германия ва Францияда кибертаъқиб ва онлайн зўравонлик учун алоҳида жиноий нормалар мавжуд бўлиб, бу ҳолат ҳуқуқни қўллаш самарадорлигини оширади. Финляндия ва Нидерландияда эса таълим тизими орқали киберхавфсизлик ва рақамли ҳуқуқий саводхонлик бўйича мажбурий дастурлар жорий этилган бўлиб, бу профилактик ёндашувни кучайтирган.

Ўзбекистон шароитида рақамли зўравонликка қарши самарали курашиш учун комплекс миллий стратегия ишлаб чиқиш зарур. У қуйидаги йўналишларни ўз ичига олиши керак: рақамли зўравонликни қонунчиликда алоҳида ҳуқуқий категория сифатида белгилаш; Жиноят кодекси ва Маъмурий кодексга киберзўравонликка оид махсус нормалар

киритиш; миллий мониторинг ва статистик тизим яратиш; идоралараро ягона рақамли ахборот алмашинув платформасини шакллантириш; интернет платформалар билан ҳуқуқий ҳамкорликни кучайтириш; таълим тизимида киберхавфсизлик ва рақамли ҳуқуқий саводхонликни жорий этиш; ҳамда фуқаролик жамияти институтлари ва ННТларни профилактика ва реабилитация жараёнларига кенг жалб қилиш.

Хулоса қилиб айтганда, рақамли зўравонлик замонавий жамиятда гендер тенглик, инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий хавфсизликка жиддий таҳдид солувчи мураккаб ижтимоий-ҳуқуқий муаммо ҳисобланади. Ўзбекистонда бу соҳада ҳуқуқий асослар мавжуд бўлса-да, улар рақамли муҳит реалликларини тўлиқ қамраб олмаган. Асосий муаммо қонунчиликнинг етишмаслиги эмас, балки институционал ҳамкорликнинг заифлиги, статистик тизимнинг йўқлиги ва рақамли сиёсатнинг комплекс шаклланмаганлиги билан боғлиқ. Шу сабабли рақамли зўравонликка қарши миллий стратегияни ишлаб чиқиш ва уни ҳуқуқий, институционал ҳамда таълимий йўналишларда комплекс амалга ошириш долзарб илмий-амалий вазифа ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. БМТ Аёллар ташкилоти. (2023). Онлайн муҳитда аёлларга нисбатан зўравонлик бўйича глобал ҳисобот. <https://www.unwomen.org>
2. Халқаро электрокоммуникация иттифоқи. (2024). Глобал ахборот-коммуникация технологиялари статистика ҳисоботи. <https://www.itu.int>
3. Ўзбекистон Республикаси Статистика агентлиги. (2024). Интернетдан фойдаланувчилар статистикаси. <https://www.stat.uz>
4. Европа Иттифоқи. (2022). Рақамли хизматлар тўғрисидаги қонун (Digital Services Act). <https://eur-lex.europa.eu>
5. Европа киберхавфсизлик агентлиги. (2023). Киберхавфлар таҳлили ҳисоботи. <https://www.enisa.europa.eu>
7. Миккола, М., Эллонен, Н., ва Кааккинен, М. (2022). Кибер таъқиб қурбонлиги: таққослама таҳлил. Халқаро экологик соғлиқ журнал, 19(19), 12138. <https://doi.org/10.3390/ijerph191912138>
8. Халегипур, М., ва Кобан, К. (2025). Рақамли гендер зўравонлиги ва онлайн нафрат динамикаси. Травма, зўравонлик ва суиистеъмол тадқиқотлари журнали.
9. Гарайова, Л. (2025). Рақамли зўравонлик ва таълим тизими. Таълим технологиялари ва жамият журнали.

10. Виллар, О. Д. ва бошқалар. (2025). Европа мамлакатларида кибербуллинг сиёсати. Европа комиссияси тадқиқот маркази ҳисоботи. <https://publications.jrc.ec.europa.eu>
11. Баркер, К., ва Журас, О. (2025). Ижтимоий тармоқлар, ҳуқуқ ва гендер зўравонлик. Routledge нашриёти.